

De schilderijwissel in de Parochie Sint-Carolus Borromeus in Antwerpen (1)

Nieuwsbrief 6 – april 2025

Op 21 april, 2^e Paasdag, om 14.00 vindt een belangrijke jaarlijkse schilderijwissel plaats in de jezuïtische Sint Carolus Borromeus kerk in Antwerpen. Wat is het geval?

Bij de bouw en inrichting van deze barokke kerk door de jezuïeten tussen 1604 en 1622 werd besloten om als onderdeel van het immense barokke hoofdaltaar schilderijen te tonen die in de vasten- en passietijd omgewisseld worden. Het altaarstuk dat geplaatst wordt heeft maar liefst een hoogte van 5,35 meter. Op 4 april (vastentijd) en op 21 april (2^e Paasdag) hebben er wissels plaatsgevonden. De schilderijen die beurtelings gewisseld werden zijn ‘*De kroning van Maria*’ (Cornelis Schut) en ‘*de Kruisoprichting* (Gerard Zegers)’. Later werd ook het altaarstuk ‘*Onze-Lieve-Vrouw van de Karmel*’ (Gustav Wappers) in de beurtrol opgenomen. Het is een bijzonder ritueel, bewust georganiseerd door de Jezuiten in die tijd. Het is ook bijzonder, omdat veel rituelen uit het verleden zijn verdwenen.

Foto 3: Een van de schilderijen achter het hoofdaltaar in de Parochie Sint-Carolus Borromeus in Antwerpen

[Lees verder over de schilderijwissel](#)

Jezuïeten, onder meer in de persoon van Ignatius, hebben veel belang gehecht aan de verbeelding van het heilige en het religieuze. Zij meenden dat door verbeelding een betere zintuigelijke inleving, het gewaar worden van emoties en tenslotte een verinnerlijking plaats kon vinden. Het gaat om de meditatie. In de Sint Carolus Borromeus kerk is dit duidelijk terug te zien in overvloedige barokke ornamenten en schilderijen. De Jezuiten beseften echter dat je niet steeds naar dezelfde schilderijen moest kijken. Dat zou saai worden. Vandaar de schilderijwissel.

De Jezuiten gaven aan Rubens, van Dijck, Brueghel en de Craeyer opdrachten schilderijen te maken, waaronder twee hoofdaltaar schilderijen van Rubens nl. *Sint-Ignatius* en *Sint-Franciscus Xaverius*. Veel stukken zijn echter verloren gegaan bij de brand in 1718 en later, toen de

Jezuïetenorde werd opgeheven in 1773, werden de resterende schilderijen verkocht o.a. aan de keizerlijke galerij te Wenen (nu het Kunsthistorisch museum).

De Carolus Borromeus kerk is tijdens de Spaanse overheersing gesticht door de Jezuïeten. De stichting van de kerk kent dus een lange geschiedenis. Ignatius, de stichter van deze religieuze orde ging tussen 1529-1531 op bedeltocht in de Nederlanden. Hij bezocht daarbij onder meer Antwerpen. In 1562 vestigde zich de eerste Jezuïet in Antwerpen. Een decennium later werd het Huis van Aken aan gekocht en werd een kapel gebouwd en het College geopend. De Jezuïeten wilden niet alleen zelf hun geloof belijden, zij waren ook op de buitenwereld gericht. Zo wilden zij, ook in Antwerpen, middelbaar onderwijs geven aan kinderen en jongeren. Dat gebeurde in het College in het Huis van Aken.

In 1778 werden de Jezuïeten echter uitgewezen omdat zij weigerden de republikeinse eed af te leggen (de Spanjaarden hadden zich teruggetrokken). In 1785 keerden de Jezuïeten terug en heropende zij het College.

Op 15 april 1615 vond de eerste steenlegging van de kerk plaats. In 1616 werd de residentie, het latere professenhuis opgericht. Het professenhuis richtte zich op spiritualiteit, liturgie, missie, predicatie en wetenschappelijk onderzoek. Tussen 1615- 1621 werden de kerk en de toren gebouwd. Francois d'Aguilon en na hem Pieter Huijsens zijn de architecten. In 1622-1623 werden de Mariacongregaties en het Sodaliteitsgebouw gebouwd.

Op basis van de EVM benadering hebben we onze gedachte laten gaan over deze bijzonder kerk. Aan bod komen de Story, Site, Structure, Skin, Spaceplan, Stakeholders en Solvability.

In 1718 ontstond brand en vernieling als gevolg van blikseminslag. Een deel van de kerk en haar interieur gingen daardoor verloren. In de jaren daarna werd de kerk gerestaureerd. In 1803 werd de kerk een zelfstandige parochiekerk. In 1817 verkocht koning Willem de kerk aan de parochianen. De kerk werd in 1939 een beschermd monument. Tussen 1981 en 1987 werden de gevel en het schip gerestaureerd door Joseph- Louis Stynen. (Story)

De Sint Carolus Borromeus kerk is gelegen aan het Hendrik Conscienceplein in het centrum van Antwerpen. Verreweg een van de mooiste pleinen van Antwerpen. De kerk ligt tussen de Leeuw van Vlaanderenstraat, Hendrik Conscienceplein, Wolstraat, Sint Katelijnevest en de Korte Nieuwstraat. Voordat er gebouwd kon worden werden er veel panden gekocht en gesloopt o.a. aan de Wijngaardenstraat en de (voormalige) Spuistraat. Het ontwerp voorzag in een mooi vrijwel rechthoekig plein, waaromheen de kerk met daarachter de kerktoren, het professenhuis en het sodaliteitsgebouw werden gebouwd. Het Huis van Aken bleef bewaard en werd opgenomen in het plan. De Jezuïeten wilden nadrukkelijk een openbaar plein dat voor iedereen toegankelijk is. Het plein ligt midden in het centrum, nabij de Grote Markt, Onze Lieve Vrouwe Kathedraal en de Groenplaats (Site). De site van de kerk en de rest van het complex is stevig verankerd in het centrum van Antwerpen. Er zijn geen ontwikkelingen die dat bedreigen. Sterker nog het Hendrik Conscienceplein is een toeristisch baken in de stad.

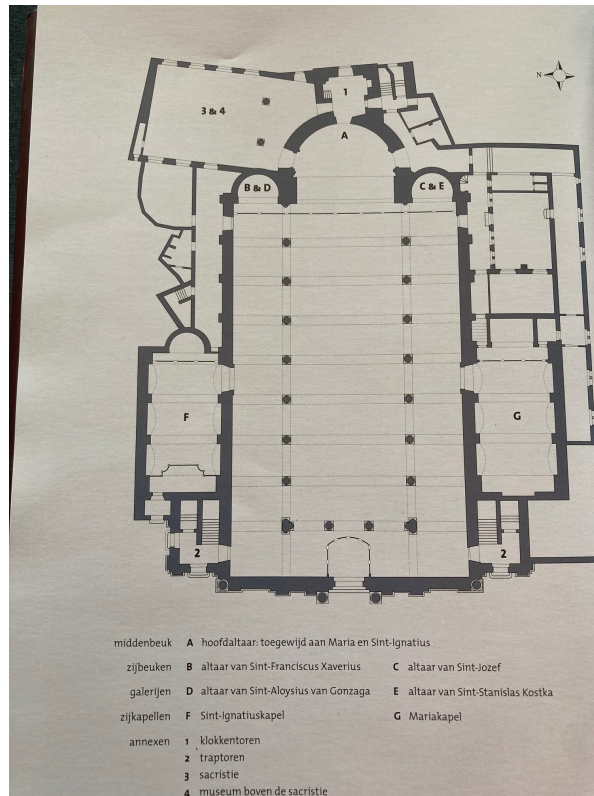

Foto 4: Plattegrond van de Parochie Sint-Carolus Borromeus in Antwerpen

(bron afbeelding: Lenaers, L., 2011, 'Sint-Carolus Borromeus, de Antwerpse Jezuïtenkerk, een openbaring', uitgever Marie-Elisabeth Belpaire)

De kerk is gebouwd met verschillende bouwmaterialen. De muren van de kerk bestaan uit zandsteen en arduinstein. Marmeren zuilen hebben een dragende functie. In de nok van het dak is sprake van een houten gewelf. De Skin kent een weelderige barokke decoratie met veel ornamenten en schilderijen van Maria en heiligen. Belangrijk onderdeel van de is de voorgevel. De voorgevel is 8 meter hoger dan de nok van de kerk. De bouw van de gevel is geïnspireerd op die van de Jesuskerk in Rome. De barokke gevel is weelderig gedecoreerd met ornamenten en beelden. De brand in 1718 heeft veel vernietigd. Tijdens de restauratie van de kerk is gebruik gemaakt van goedkopere materialen. Zo zijn de marmeren monoliet zuilen vervangen door zuilen van natuursteen. (Structure en Skin)

De kerk heeft veel weg van een barokke feestzaal, een balzaal. Dat was ook de bedoeling. De kerk moest, volgens de Jezuïeten, als parochiale kerk, een voorproefje zijn van de hemel. Het moest een liturgische feestzaal zijn. Het Spaceplan is daarop gericht: toegankelijk voor de parochianen.

De kerk bestaat uit een middenbeuk en twee zijbeuken met een verdieping. Naast liturgie wordt de kerk veel gebruikt voor de catechisatie. De beuken zitten dicht tegen het hoofdaltaar aan. Naast het hoofdaltaar zijn er aan weerszijden twee zij altaren. Vlak bij de ingang zijn er twee zijkapellen, aan elke kant een. Naast de preekstoel zijn er in de zijbeuken tegen de huid van het gebouw aan biechtstoelen en in de beuken staan kerkstoelen. Onder de kerk is een grote kelder, met daarin ook een begraafplaats.

Welke partijen waren belangrijk om dit complex te bouwen en te bewaren? (Stakeholders) In de eerste plaats de Jezuïeten zelf. In hun zendingsdrang waren zij onvermoeibaar om de kerk en de andere gebouwen te realiseren. Ook het toenmalig bestuur van de stad was belangrijk, zij stonden de bouw van de kerk toe. Later werd de kerk een monument. De zendingsdrang van de Jezuïeten werd gesteund door het katholieke Rome, ook dat was belangrijk in de realisatie. En tenslotte de parochianen: Sint Carolus Borromeus werd de parochiekerk van het centrum.

Geld was er genoeg om deze uitbundige barokke kerk te bouwen en in te richten. De jezuïeten waren in staat om veel geld te verkrijgen voor de bouw, de inrichting en de aankleding.
(Solvability)

Over elk element van de kerk valt nog veel te vertellen en veel te vragen. Zo zijn we zelf erg geïnteresseerd in de duurzaamheidsaspecten van de kerk. Helaas gaat het bespreken van de duurzaamheidsaspecten hier niet lukken. Misschien in de toekomst. Hopelijk heeft dit verhaal je geïnspireerd om deze kerk zelf een keer te bezoeken. Dat zou mooi zijn. En mocht u na het bezoek aanvullingen en reacties op ons verhaal hebben, zou u deze dan met ons willen delen?